

9

Internationale mobiliteit van kenniswerkers

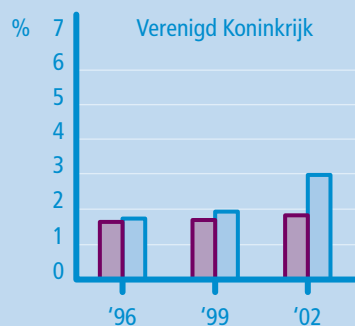
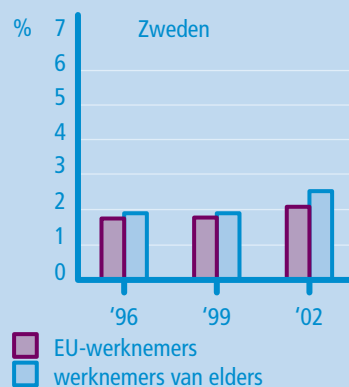
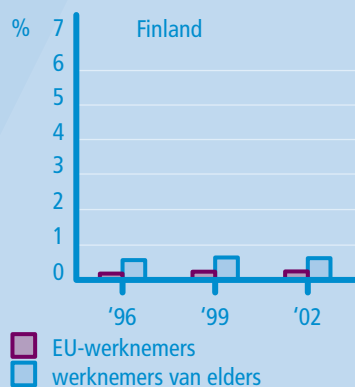
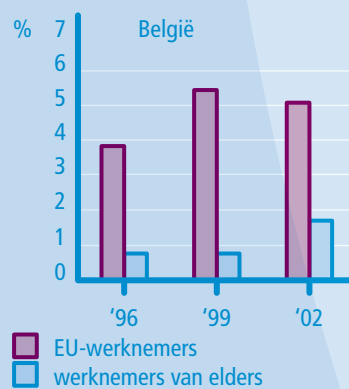
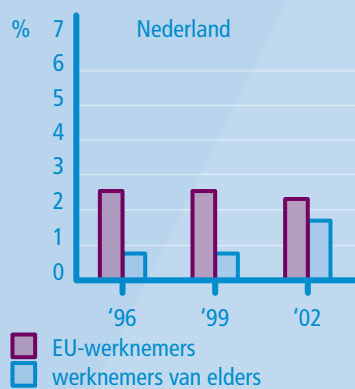
9 | Internationale mobiliteit van kenniswerkers

Jasper van Loo

De kennisintensiteit van een economie hangt in belangrijke mate samen met de goederen en diensten die er geproduceerd worden en met de grootte van de technologische concurrentiekracht ten opzichte van andere landen. Kennisintensieve productie heeft een hoge toegevoegde waarde en zal een directe invloed hebben op het welvaartsniveau. Een goed opgeleide beroepsbevolking vereist investeringen in onderwijs en onderzoek & ontwikkeling en is, samen met een technologisch hoogwaardige kapitaalgoederenvoorraad, een noodzakelijke voorwaarde voor een kennisintensieve productie. Daarnaast hebben landen die voldoende investeren in onderwijs en onderzoek, ook een betere toegang tot internationale kennisbronnen. Met name kleine landen, zoals Nederland, kunnen echter schaalnadelen ondervinden bij het investeren in en het stimuleren van onderzoek & ontwikkeling (o&o), waardoor zij vooral zijn aangewezen op de diffusie van kennis via internationale kennistransfers. In dit hoofdstuk kijken we naar de internationale kennistransfers die tot stand komen door middel van de uitwisseling van hoogopgeleide personen tussen Nederland en andere landen. De vraag die we proberen te beantwoorden is: wat is de omvang van de internationale kennistransfers via de mobiliteit van hoogopgeleiden die in Nederland gaan werken of van hoogopgeleide Nederlanders die in het buitenland gaan werken? Daarbij gaan we ook in op de vraag in hoeverre er op dit punt verschillen zijn met enkele ons omringende landen.

Vanuit deze hoofdvraag kunnen een aantal deelvragen worden geformuleerd: Wat is de omvang van de internationale kennistransfers van en naar Nederland? Op welke landen of regio's zijn de kennistransfers vooral gericht? En hoe verhoudt Nederland zich qua kennistransfers tot een aantal andere Europese landen? Om deze vragen te kunnen beantwoorden kijken we naar de grensoverschrijdende mobiliteit van hoger opgeleide kenniswerkers en studenten tussen Nederland en andere landen. We zullen deze mobiliteit vanuit verschillende perspectieven benaderen. Allereerst gaan we in op buitenlandse kenniswerkers in dienst van Nederlandse bedrijven en kennisinstellingen en maken we een met vier andere EU-landen. Daarna kijken we naar Nederlandse kenniswerkers in dienst van buitenlandse bedrijven en kennisinstellingen. Ten slotte kijken we naar kennistransfers via het hoger onderwijs door de uitwisseling van studenten van en naar Nederland te analyseren.

figuur 1 | Percentage hoogopgeleiden dat afkomstig is uit het buitenland, 1996-2002

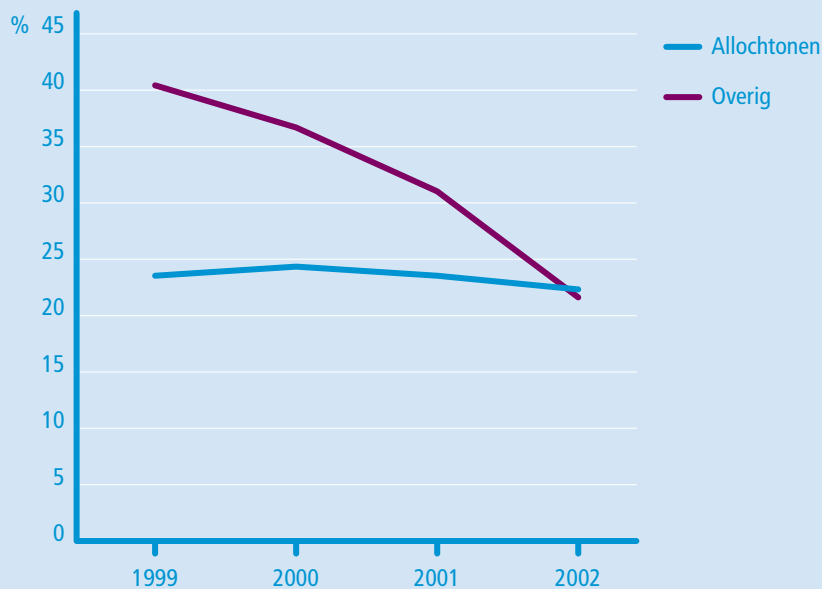

Bron: Eurostat Labour Force Survey, 1996-2002

Buitenlandse kenniswerkers op de Nederlandse arbeidsmarkt

Hoeveel buitenlandse kenniswerkers zijn werkzaam in Nederland en hoe verhoudt dit zich tot het aandeel van buitenlandse kenniswerkers in andere landen? Figuur 1 geeft een beeld van de ontwikkeling van het percentage hoogopgeleide buitenlandse werknemers op de arbeidsmarkt in Nederland en in vier andere EU-landen waarvoor vergelijkbare gegevens beschikbaar zijn: België, Finland, Zweden en het Verenigd Koninkrijk. Daarbij wordt een onderscheid gemaakt tussen werknemers die uit andere EU-landen komen en werknemers van elders.

figuur 2 | Percentage kennisintensieve beroepen in het totale aantal verleende tewerkstellingsvergunningen (1999-2002)

Bron: Registratie verleende tewerkstellingsvergunningen, CWI

In Nederland is ruim 2% van de hoogopgeleide werkenden afkomstig uit een ander EU-land. Daarnaast komt ongeveer 1,5% van de hoogopgeleiden van elders. Alleen in België is het percentage van de hoogopgeleide werkenden dat afkomstig is uit andere EU-landen, hoger. Dit komt, doordat de Europese Commissie en een groot aantal Europese instellingen zich in Brussel bevinden. In vergelijking met andere landen is het percentage hoogopgeleiden van buiten de EU in Nederland relatief laag. In Engeland en Zweden is in 2002 ruim 2% van de hoogopgeleiden afkomstig van buiten de EU. In de periode 1996-1999 is de omvang van de transfers van kenniswerkers in alle vijf landen vrij stabiel. De enige belangrijke ontwikkeling is de stijging van het percentage hoogopgeleiden dat afkomstig is uit andere EU-landen, die zich in België heeft voorgedaan. Tussen 1999 en 2002

nam het aandeel van hoogopgeleide werkenden van buiten de EU echter in alle onderzochte landen toe. In het Verenigd Koninkrijk is de toename het grootst.

Door een selectief toelatingsbeleid voor buitenlanders kunnen landen proberen het kennisniveau van hun beroepsbevolking te verhogen. Landen kunnen daartoe bijvoorbeeld alleen mensen toelaten die over een voldoende hoog competentieniveau beschikken. Door te bekijken welk soort werk de nieuwkomers van buiten de EU op de Nederlandse arbeidsmarkt vervullen, kan een beeld worden verkregen van de mate waarin deze mensen het kennisniveau verhogen. Figuur 2 geeft een overzicht van de ontwikkeling van het aandeel van de tewerkstellingsvergunningen voor kennisintensieve beroepen in het totale aantal verleende tewerkstellingsvergunningen. Daarbij wordt een onderscheid gemaakt tussen allochtonen¹ en overige buitenlandse werknemers.

In 2002 ging het bij ruim 1 op de 5 verleende tewerkstellingsvergunningen om de aanstelling van personeel uit het buitenland in een kennisintensief beroep. Het valt op dat dit aandeel sinds het jaar 2000 bij de allochtonen licht gedaald is. Voor buitenlanders afkomstig uit andere landen is er echter sinds 1999 sprake van een enorme daling van bijna 20%. Het lijkt er dus op dat er bij de selectie van nieuwkomers op de arbeidsmarkt die afkomstig zijn uit het buitenland, steeds minder rekening wordt gehouden met de mate waarin ze kunnen bijdragen aan het kennisniveau van de beroepsbevolking.

Op Nederlandse universiteiten werken relatief veel buitenlandse kenniswerkers. Uit een studie van Research voor Beleid (2005) blijkt dat van het wetenschappelijk personeel van Nederlandse universiteiten 1 op de 5 mensen een buitenlandse nationaliteit heeft. Bij de technische universiteiten ligt dit aandeel nog hoger. Het merendeel van buitenlandse kenniswerkers dat in dienst is van Nederlandse universiteiten, is werkzaam als promovendus (AIO of OIO). Deze buitenlandse onderzoekers blijven meestal slechts een korte periode in Nederland: bijna de helft van de in de laatste 5 jaar aangenomen buitenlandse kenniswerkers verwacht tussen de 2 en 5 jaar in Nederland te blijven en slechts 30% is van plan langer te blijven. Dit betekent dat een groot deel van de inkomende kennisstroom van tijdelijke aard is.

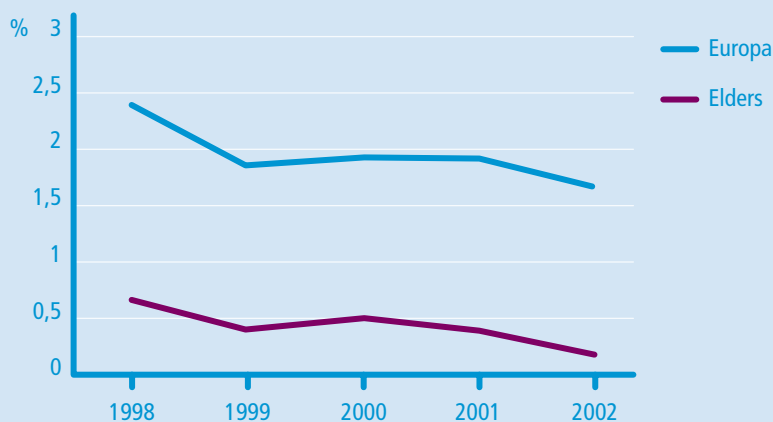
Nederlandse kenniswerkers in het buitenland

Hoeveel Nederlandse kenniswerkers zijn er werkzaam in het buitenland? Een analyse analoog aan die in de vorige paragraaf is helaas niet mogelijk. Daarom hebben we gekeken naar de in het buitenland werkzame afgestudeerden van het Nederlandse hoger onderwijs. Figuur 3 geeft voor de jaren 1998-2002 een overzicht van het percentage Nederlandse afgestudeerden dat na het voltooien van de hbo- of universitaire opleiding in het buitenland is gaan werken.

1. Het begrip allochtoon heeft betrekking op iedereen die een niet-Nederlandse nationaliteit bezit, of buiten Nederland geboren is in één van de landen die genoemd worden in de wet Stimulering Arbeidsdeelname Minderheden (SAMEN). Deze landen zijn: Turkije, Marokko, Suriname, Aruba, Nederlandse Antillen, Voormalig Joegoslavië of andere landen in Zuid- of Midden Amerika, Afrika of Azië, met uitzondering van Japan en voormalig Nederlands-Indië.

Circa 2,5% van de afgestudeerden van het hoger onderwijs in Nederland gaat na het voltooien van de opleiding aan de slag in het buitenland. Bij de meeste gaat het om een baan in een ander Europees land. Uit achterliggende cijfers blijkt dat van de afgestudeerden die in het buitenland gaan werken, er relatief veel een opleiding landbouw, techniek, kunst, taal en cultuur of natuurwetenschappen gevolgd hebben. Daarnaast blijkt dat deze afgestudeerden veel vaker een onderzoeksfunctie hebben dan afgestudeerden die na hun opleiding in Nederland blijven werken: 1 op de 5 afgestudeerden die in Nederland werken, had in 2002 een onderzoeksfunctie, terwijl van de afgestudeerden die elders aan de slag gaan, circa 1 op de 3 werkzaam is in een onderzoeksfunctie. Overigens is het totale percentage in het buitenland werkzame Nederlandse afgestudeerden de afgelopen jaren wel gedaald: van 3% in 1998 tot 2% in 2002. Deze daling zou het gevolg kunnen zijn van de minder gunstige conjuncturele ontwikkelingen in enkele ons omringende landen in die periode.

figuur 3 | Percentage afgestudeerden van het Nederlandse hoger onderwijs dat na afstuderen in het buitenland is gaan werken (1998-2002)

Bron: ROA Schoolverlaters Informatie Systeem, 1998-2002

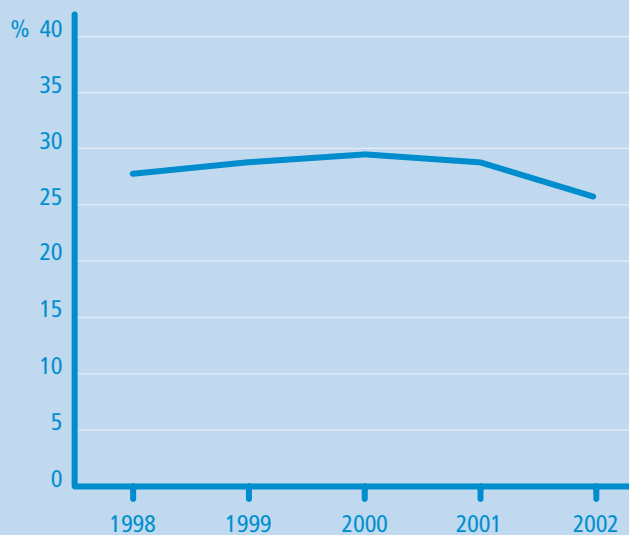
Hoe verhouden deze gegevens zich tot die van andere Europese landen? Uit de cijfers van een in 1999 gehouden afgestudeerdenonderzoek in een aantal Europese landen blijkt dat Nederland met 2% in het buitenland werkende afgestudeerden van het hoger onderwijs een middenpositie inneemt. Afgestudeerden van het hoger onderwijs in Oostenrijk (5,7%), het Verenigd Koninkrijk (7,3%), Frankrijk (5,1%) en Finland (4,3%) werken veel vaker voor bedrijven en instellingen in het buitenland. In Italië (1,4%), Spanje (1,4%) en Noorwegen (0,4%) is het aandeel van afgestudeerden van het hoger onderwijs dat in het buitenland werkzaam is, echter lager dan dat in Nederland.

Ook bij de uitgaande internationale mobiliteit van kenniswerkers nemen de Nederlandse universiteiten een belangrijke positie in. Uit het Research voor Beleid onderzoek (2005) blijkt dat 38% van de Nederlandse onderzoekers bij Nederlandse universiteiten de afgelopen 5 jaar tijdelijk in het buitenland gewerkt heeft. Circa 1 op 3 onderzoekers verwacht de komende 2 jaar tijdelijk in het buitenland te gaan werken. De Verenigde Staten is de meest populaire bestemming. Het verblijf in het buitenland duurt voor het overgrote deel van de universitaire kenniswerkers korter dan een jaar: slechts 13% van Nederlandse universitaire kenniswerkers heeft langer dan een jaar in het buitenland gewerkt. Er is helaas geen informatie beschikbaar over het aantal Nederlandse kenniswerkers dat in dienst is van een buitenlandse universiteit.

Kennistransfers door uitwisseling van studenten

Kennistransfers kunnen niet alleen plaatsvinden via de uitwisseling van werkenden, maar ook doordat studenten van het hoger onderwijs tijdens hun studie tijdelijk in het buitenland studeren of werken. Figuur 4 geeft een beeld van het percentage afgestudeerden van het hoger onderwijs dat tijdens de studie buitenlandervaring heeft opgedaan.

figuur 4 | **Nederlandse studenten van het hoger onderwijs dat tijdens de studie in het buitenland gestudeerd of gewerkt heeft (1998-2002)**

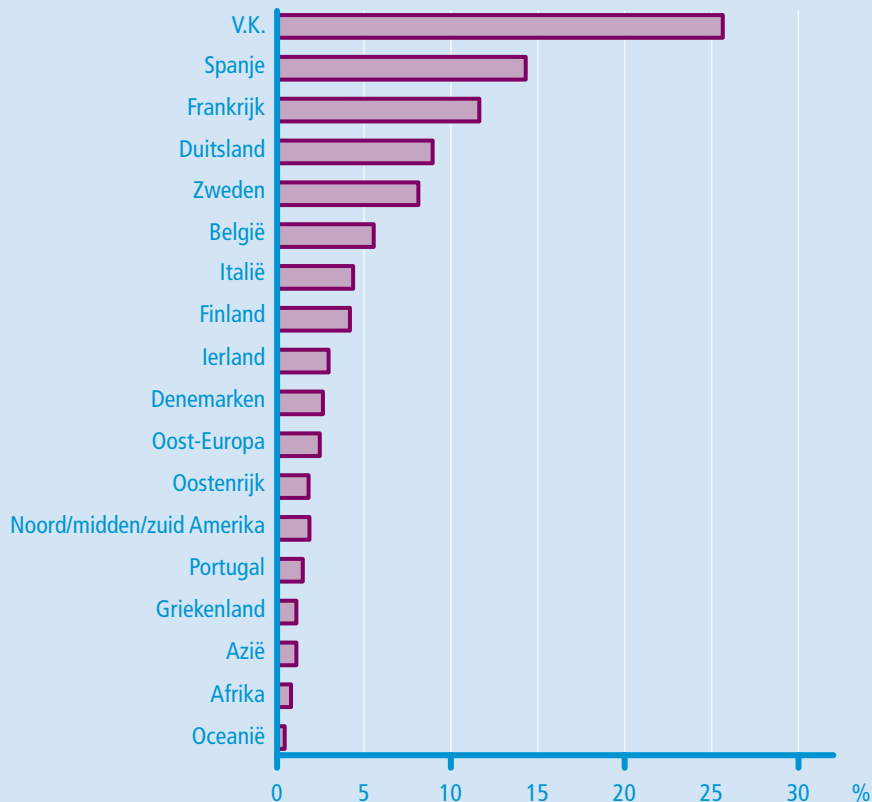

Bron: ROA Schoolverlaters Informatie Systeem, 1998-2002

In de afgelopen jaren studeerde of werkte tussen de 25 en 30% van de studenten van het Nederlandse hoger onderwijs enige tijd in het buitenland. Uit achterliggende gegevens blijkt dat het relatief vaak gaat om studenten met een opleiding landbouw of natuurwetenschappen: circa de helft van deze studenten studeerde of werkte tijdens de studie in het buitenland.

Uit een in 1999 gehouden onderzoek onder de afgestudeerden van het hoger onderwijs in de Europese Unie blijkt dat Nederland wat betreft de uitwisseling van studenten van het hoger onderwijs vooroploopt in Europa. In Spanje en Frankrijk is het percentage studenten met buitenlandervaring bijvoorbeeld veel kleiner.

figuur 5 | Bestemming van Nederlandse studenten in het buitenland (1999-2000)

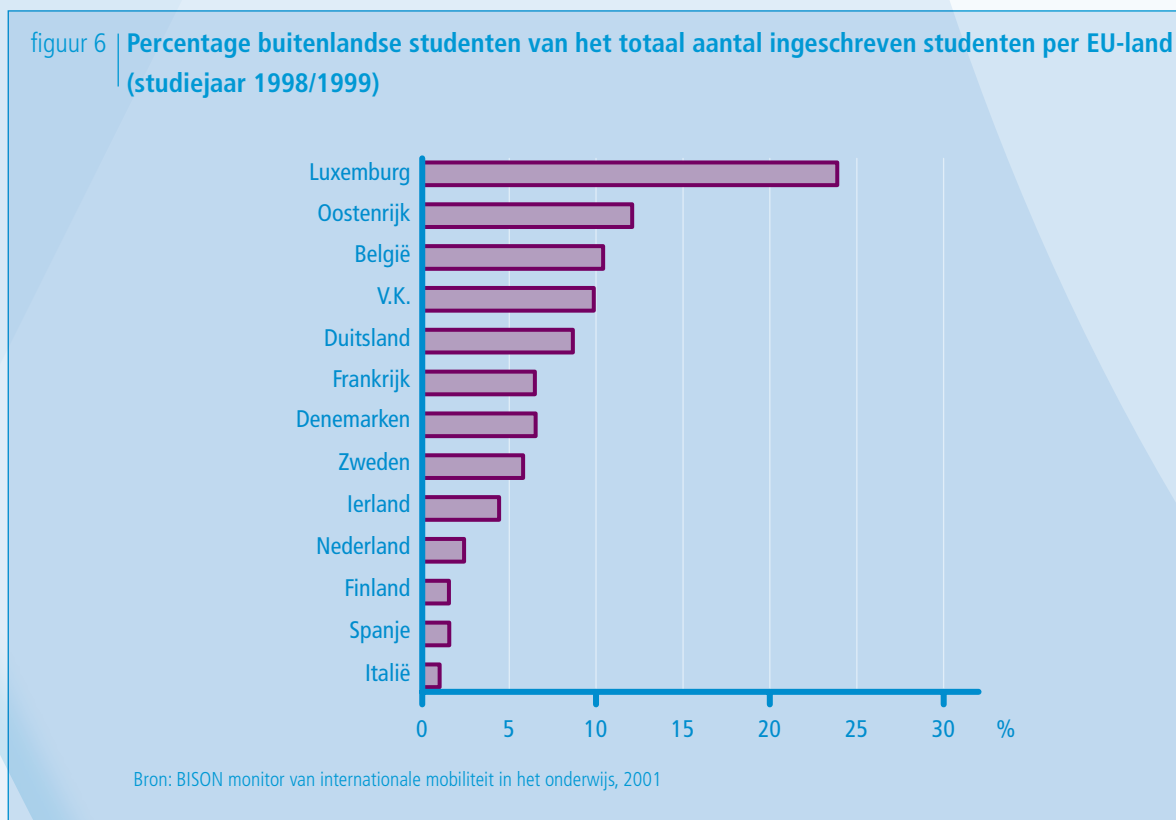

Bron: BISON monitor van internationale mobiliteit in het onderwijs, 2001

In welke landen studeren of werken Nederlandse afgestudeerden van het hoger onderwijs vooral? Figuur 5 geeft een overzicht van de uitstroom naar het land van bestemming.

Bij de studenten uit het Nederlandse hoger onderwijs die tijdens hun studie naar het buitenland gaan, is het Verenigd Koninkrijk de meest populaire bestemming: ruim één op de vier studenten verblijft hier tijdelijk. Andere populaire bestemmingen zijn Spanje, Frankrijk en Duitsland.

Studenten kunnen er ook voor kiezen om hun gehele studie in het buitenland te volgen. Figuur 6 geeft, voor een aantal Europese landen, een overzicht van het percentage buitenlandse studenten dat is ingeschreven bij een instelling voor hoger onderwijs. In Nederland is rond de 3% van het aantal ingeschreven studenten in het hoger onderwijs buitenlander. Vergeleken met andere landen in de EU is dit cijfer laag. Alleen in Finland, Spanje en Italië is het aandeel van buitenlanders in het hoger onderwijs nog lager. In Luxemburg, Oostenrijk, België en het Verenigd Koninkrijk is ruim 10% van het aantal ingeschreven studenten buitenlander.

Besluit

In dit hoofdstuk zijn we ingegaan op de vraag in hoeverre er tussen Nederland en andere landen kennistransfers plaatsvinden door middel van uitwisseling van hoogopgeleide kenniswerkers. Uit het beschikbare cijfermateriaal blijkt dat Nederland in vergelijking met enkele andere Europese landen een tussenpositie inneemt wat betreft het aantal hoogopgeleide buitenlanders op de arbeidsmarkt. Vooral het percentage buitenlandse hoogopgeleiden van buiten de EU is in Nederland lager dan in landen als Zweden en het Verenigd Koninkrijk. Dit komt waarschijnlijk mede, doordat er bij het uitreiken van tewerkstellingsvergunningen aan buitenlandse werknemers weinig rekening gehouden wordt met de mate waarin nieuwkomers van buiten de EU een hoog kennisniveau hebben.

Ook met betrekking tot het percentage afgestudeerden van het hoger onderwijs dat na het voltooien van de opleiding in het buitenland aan de slag gaat, neemt Nederland een middenpositie in in vergelijking met andere Europese landen. Het valt wel op dat de afgestudeerden die in het buitenland gaan werken, veel vaker een onderzoeksfunctie hebben dan de afgestudeerden die in Nederland gaan werken. Dit betekent dat er een deel van het onderzoekspotentieel van opgeleide jongeren naar het buitenland verdwijnt.

Ten slotte kunnen er tussen landen kennistransfers plaatsvinden door internationale mobiliteit van studenten. Ruim een op de vier Nederlandse studenten studeert of werkt tijdens de studie enige tijd in het buitenland. Uit vergelijkbare cijfers van andere EU-landen blijkt dat Nederland op dit punt in Europa voorloopt. De effecten van studentenuitwisselingen op het kennisniveau zijn echter niet a priori duidelijk. De internationale mobiliteit van studenten kan positief uitwerken op het kennisniveau van een land wanneer de studenten na het voltooien van de studie in Nederland aan de slag gaan. Wanneer ervaringen uit het buitenland er echter toe bijdragen dat meer afgestudeerden uiteindelijk in het buitenland gaan werken en later ook niet meer naar Nederland terugkeren, dan kunnen studentenuitwisselingen een negatieve impact hebben op het kennisniveau van de Nederlandse beroepsbevolking

Om ervoor te zorgen dat de concurrentiepositie van de Nederlandse economie ook in de toekomst op peil blijft, is het essentieel dat Nederland over een beroepsbevolking met een hoog kennisniveau beschikt. Voor een klein land is het echter niet altijd mogelijk om de noodzakelijke o&o-activiteiten in voldoende mate te stimuleren. Kennistransfers door uitwisseling van hoogopgeleide kenniswerkers kunnen echter ook bijdragen aan het menselijk kapitaal dat in de Nederlandse economie kan worden ingezet. Vanuit dit perspectief is het van groot belang om het overheidsbeleid verder af te stemmen op de behoeften van de Nederlandse economie. Een dergelijk beleid zou zich moeten richten op zowel binnenkomende als uitgaande kennisstromen. Het toelatingsbeleid voor buitenlandse werknemers kan worden ingezet om ervoor te zorgen dat de binnenkomende kennisstromen meer gaan bijdragen aan het kennisniveau van de Nederlandse beroepsbevolking. Door goede onderzoeksfaciliteiten te bieden kan men de uitgaande kennisstromen afremmen. Om het overheidsbeleid goed vorm te kunnen geven is het wel van belang dat de kennistransfers tussen

Nederland en andere landen op een transparante wijze in beeld kunnen worden gebracht. De analyse in deze bijdrage laat zien dat, hoewel er op basis van de beschikbare data enig inzicht te verkrijgen is in de mate waarin er tussen Nederland en andere landen kennistransfers plaatsvinden, er toch ook nog veel lacunes zijn in de beschikbare informatie. Daarom zou een periodieke monitoring van de internationale mobiliteit van kenniswerkers en studenten van en naar Nederland een welkome aanvulling zijn op het Nederlandse arbeidsmarktonderzoek.

Literatuur

Buiskool, B.-J. en Grijpstra, D. (2005), *De internationale mobiliteit van kenniswerkers in het hoger onderwijs: Een onderzoek naar de omvang en samenstelling anno 2004*. Research voor beleid rapport B2939, Leiden.

Nuffic (2001), *Bison monitor van internationale mobiliteit in het onderwijs*, Rapportage samengesteld in opdracht van het Ministerie van OCenW, Den Haag.

Van Loo, J., en Cörvers, F. (2003). *Internationale kennistransfers: Een verkenning van de grensoverschrijdende mobiliteit van werkkenden en studenten van en naar Nederland* (Onderzoeksreeks No. 03AEP05). Den Haag: Ministerie van Economische Zaken.

Over de auteur

Jasper van Loo is projectleider bij het ROA. Hij richt zich vooral op multidisciplinair onderzoek waarbij de relatie tussen competenties en investeringen in menselijk kapitaal en succes op de arbeidsmarkt centraal staat. Andere onderzoeksinteressen zijn onder meer: de veroudering van competenties, de employability van werknemers en het human resource management. Hij is betrokken geweest bij een groot aantal ROA-projecten op het gebied van scholing en employability. Recentelijk heeft hij zijn proefschrift afgerond, dat ingaat op de relatie tussen scholingsinspanningen, zelfmanagement van werknemers en arbeidsmarkteffecten.

TO COLUMBUS